

Mgr. Radek Čech, Ph.D.

V letech 1992–1998 studoval na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci český jazyk a občanskou výchovu. Na Filozofické fakultě téže univerzity vystudoval historii (1994–2001). Doktorát získal na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci z oboru pedagogika (2002–2005).

Od roku 2005 dodnes působí jako odborný asistent na Katedře českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě, v roce 2012 se stal odborným asistentem na Katedře obecné lingvistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Jeho odbornou specializací je kvantitativní lingvistika.

Nejvýznamnější publikace:

Čech, R. – Mačutek, J. – Žabokrtský, J. (2011): The role of syntax in complex networks: local and global importance of verbs in a syntactic dependency network. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 390, s. 3614–3623.

Popescu, I.-I. – Čech, R. – Altmann, G. (2011): *The Lambda structure of Texts*. Lüdenscheid: RAM-Verlag.

Čech, R. – Pajas, P. – Mačutek, J. (2010): Full valency. Verb valency without distinguishing complements and adjuncts. *Journal of Quantitative Linguistics*, 17, s. 291–302.

Co podle vás je nebo by mělo být cílem a náplní (popř. cíli a náplněmi) lingvistiky, resp. lingvistických věd? A jaké poznatky o jazyce považujete za relevantní, smysluplné, opodstatňující existenci lingvistiky jako vědní disciplíny?

Cokoliv, co umožňuje poznat fungování jazyka, a to v nejširším slova smyslu – „všechno je dovoleno“, řečeno slovy P. Feyerabenda. Podstatnější je podle mého názoru druhá část otázky. Jsem přesvědčen, že jazyk se dá dobře analyzovat pomocí metod, které jsou běžné v přírodních vědách, tj. pomocí experimentů. Experiment má tu výhodu, že jednak eliminuje vliv subjektivismu a jednak nutí člověka formulovat problém tak, aby byl testovatelný. To vede k jisté změně perspektivy pohledu na jazyk. Nejde už jen o to jazyk popsat (včetně pravidel). V experimentálním přístupu jsou hledány mechanismy (mnohdy i na první pohled skryté), kterými se řídí jazykové chování lidí – můžete mít sebedivnější nápad, ale pokud obstojí v experimentu, je třeba jej brát vážně (nebo navrhnout experiment jiný, který odhalí jeho slabiny či nesmyslnost). Takže pokud to mám shrnout, za relevantní považuji

zejména poznatky, které jsou ověřeny experimentem. Tradiční popisy trpí přemírou subjektivismu a kumulací pojmů, a i když je jejich význam z hlediska vývoje lingvistiky nepopíratelný, je třeba jít dál.

Již dlouho se zdůrazňuje interdisciplinarizace lingvistiky. Co to podle vás znamená pro lingvistiku a pro další, spřízněné vědy? Můžeme dnes vlastně ještě mluvit o lingvistice jako o určité svébytné disciplíně?

Mluvit o svébytnosti jakékoliv vědní disciplíny mi v dnešní době připadá jako silný anachronismus. Spolupráce s jinými obory je nutná, pokud nechceme žít v nějaké pseudo-romantické představě vědy. Bez spolupráce s matematikou, statistikou, programátory, psychologem a mnoha dalšími si dnes už část lingvistů (včetně mě) nedokáže fungování lingvistiky ani představit.

Jak byste (z hlediska jejího předmětu a metody) pojmenoval(a) a popsal(a) oblast věd o jazyce, které se věnujete? A proč se věnujete právě jí – co vám na ní přijde tak zajímavé a zásadní, resp. proč se domníváte, že právě tento přístup k problematice lidského jazyka je nejvhodnější?

Věnuji se tzv. kvantitativní lingvistice. Jedná se o přístup, který je založen na předpokladu, že naše poznatky o jazyce by měly být formulovány ve formě testovatelných hypotéz. Kvantitativní lingvistiku lze tedy chápat jako metodologický rámeček. Co se týká teorie, většina kvantitativních lingvistů se opírá o synergetickou teorii jazyka. Ta vychází z předpokladu, že jazyk je funkční samoregulační systém. Synergetická lingvistika navazuje na G. K. Zipfa (na jeho *least effort principle*) a významně jej rozvíjí – zejména jde o představu, podle níž jsou struktura jazykového systému a mechanismy řídicí jazykové chování výsledkem tzv. potřeb (*requirements*) uživatelů jazyka. Pro ilustraci uvedu jednoduchý příklad: z hlediska mluvčího vede potřeba „minimalizace úsilí při produkci řeči“ k co nejušpornější artikulaci, s čímž souvisí i snaha používat co nejmenší inventář jazykových jednotek pro vyjádření co největšího počtu významů: dovedeno do extrému by z hlediska tohoto principu bylo pro mluvčího nejvýhodnější používat jediný foném (zřejmě centrální vokál [ə]) pro vyjádření všech významů, které chce komunikovat. Na druhou stranu posluchač chce zase minimalizovat úsilí nutné pro porozumění, proto „tlačí“ na mluvčího, aby rozšířil repertoár jazykových jednotek a aby (v ideálním případě) každému významu odpovídalo např. jedno slovo. Tyto dvě tendence působí proti sobě a výsledkem je určitá rovnováha, která se projevuje mimo jiné v tom, že velmi frekventovaná slova jsou kratší a mají v průměru vyšší polysémii než slova frekventovaná méně. Nebo podobně: např. artikulační „lenost“ mluvčího má svou limitu v schopnosti posluchače rozumět řeči – pokud posluchač nerozumí, zeptá se a mluvčí je nucen svou výpověď zopakovat, což je v rozporu s jeho potřebou „minimalizace úsilí při produkci řeči“. Proto mluvčí mluví tak, aby mu bylo rozumět, což zase for-

muje podobu jazykového systému. Synergetická lingvistika je tedy teorií, ze které je možné vyvozovat hypotézy, na jejichž základě se vytváří model jazyka, který je zcela založen na experimentálním přístupu. Shrnuto, zajímavá teorie a experimentální metodologie založená na intersubjektivních testech – to jsou důvody, proč se věnuji právě kvantitativní lingvistice.

Jaká je podle vás při zkoumání jazyka role na jedné straně experimentálních poznatků a na druhé straně formalismu a formálních systémů? Co může každá z těchto složek lingvistických přístupů našemu poznání přinést a kde jsou naopak její meze?

Přiznám se, že nerozumím, proč jsou dávány do protikladu experimentální poznatky a formalismy (resp. formální systémy). Já si nedokáži představit experiment bez formalizace... Formalismy jsou prostě nástroji, které nám umožňují sledované jevy zachytit tak, abychom mohli experimentovat.

Jak je to podle vašeho názoru s aplikovatelností lingvistických poznatků a jaký je v současnosti vztah teoretické a aplikované lingvistiky? O co by lingvistika měla podle vašeho názoru v současné době usilovat ve vztahu k jejímu dopadu na praktický život?

Aplikovaná lingvistika se bez teoretické neobejde, to je jasné. Bezpochyby zde existuje poptávka po praktických aplikacích, spíše se zdá, že na ni my lingvisté asi většinou neumíme vhodně reagovat – výjimkou jsou v Česku zřejmě jen instituce jako Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK v Praze, Ústav teoretické a počítačové lingvistiky FF UK v Praze či Centrum zpracování přirozeného jazyka MU, tedy pokud je mi známo. Ale hlavní proud lingvistiky je vůči této poptávce podle mého názoru bohužel imunní. Čím je to dáno? Zřejmě nám chybí nové nápady, teorie, lepší metodologie...

Pozornost lingvistů a přírodních vědců již dlouhou dobu přitahují jazykové univerzálie. Představy o nich se však velmi různí. Existují podle vás nějaké jazykové univerzálie? Jakého jsou charakteru? Nakolik je vůbec možné mluvit o univerzalizmu ve vědě o jazyce?

Evidentně existuje několik „typů“ jazykových univerzálií – ať už se to týká jazykových jednotek, pravidel, či mechanismů řídících naše jazykové chování. Např. výše zmíněná synergetická lingvistika vytváří modely jazyka, jejichž platnost by měla být univerzální. Podle mě je tedy možné mluvit o univerzalizmu ve vědě o jazyce ve stejném smyslu, jako je to možné např. ve fyzice, chemii či biologii – tj. dokážeme postulovat obecné mechanismy/zákony, jimiž se řídí jazykové chování lidí, stejně tak jako dokážeme postulovat obecné mechanismy/zákony, jimiž se řídí chování těles, látek či molekul. **Tradičním problémem je vliv jazyka na myšlení, tzv. jazyková relati-**

vita. V této oblasti však existují silné kontroverze. Jak se vy sami díváte na tyto otázky a nakolik je vlastně řešení těchto otázek důležité pro lingvistiku, respektive pro váš vlastní výzkum?

Pojem jazykové relativity je tak široce pojímáný, že si s ní ve vaší otázce moc nevím rady. Na jednu stranu se zdá být rozumné předpokládat, že rozdílná struktura jazyků má vliv na naše vnímání světa, na druhou stranu naše zkušenosti se světem jsou zřejmě v mnohém velmi podobné bez ohledu na to, jakým jazykem se dorozumíváme. Ty nejdůležitější objevy nás na tomto poli podle mě ještě čekají.

Co osobně hodnotíte jako největší výtobytky světové lingvistiky za posledních dvacet let? Co naopak vnímáte jako problémy, jejichž řešení nebo alespoň pochopení se nedaří?

Zejména se nesmírně rozšířil přístup k jazykovému materiálu a možnosti jeho automatického zpracování. To dává lingvistice možnost doposud nevídaného rozvoje. Jenže technika a materiál jsou jen podmínkami případného rozvoje. To, čeho je nejvíce třeba, jsou ale nové nápady a myšlenky, které umožní dívat se na jazyk z perspektiv, na které nejsme vůbec zvyklí. V absenci nových a neotřelých myšlenek vidím asi největší deficit oboru. Osobně do budoucna očekávám velká překvapení týkající se našeho poznání jazyka. Mám totiž pocit, že dosavadní přístupy jsou už tak trochu u konce s dechem.

Shledáváte v poslední době, že se ve zkoumání jazyka prosazují nějaké nastupující trendy?

Velkou změnu samozřejmě přinesl rozvoj jazykových korpusů a jejich obecná dostupnost. Co se týká teoretických věcí, v hlavním proudu lingvistiky jsem nic zásadně nového nezaznamenal. Velmi zajímavé mi ale přijdou studie týkající se evoluce jazyka, např. práce Martina Nowaka, ty ale píší většinou nelingvisté.

Co podle vás přinesl lingvistice výzkum malých a izolovaných jazyků?

Příznám se, že jsem se o výzkum malých a izolovaných jazyků nikdy nezajímal, takže mě napadají jen triviální odpovědi typu – takový výzkum odhaluje např. velkou variantnost jazyka, uchovává lingvistické poznatky o jazycích, které pravděpodobně dříve či později zaniknou atd.

Je podle vás něco, v čem může být čeština jako materiál přínosná pro lingvistiku jako takovou?

Čeština je pro lingvistiku stejně přínosná jako kterýkoliv jiný jazyk. Není podle mě důvod se na ni dívat jinak.

Jaký způsob získávání jazykových dat preferujete? Existuje nějaký,

který z určitých důvodů nevyužíváte? Pokud ano, tak proč?

Začnu tím, co odmítám, co se ovšem v lingvistice používá naprosto běžně – a to je používání introspekce (intuice). Člověk se ani nemusí obracet k výsledkům analýz experimentální psychologie, aby viděl, jak je introspekce zatížena subjektivismem a jak obtížně je ji možné brát jako nástroj analýzy. Stačí navštívit nějakou lingvistickou konferenci. Na ni s velkou pravděpodobností dojde k diskuzi, kde se lidé začnou přít o to, zda je daná jazyková konstrukce přijatelná, či nikoliv, což má ovšem často zásadní vliv na podobu prezentovaných jazykových modelů. Podobně, dáte-li k posouzení přijatelnosti (neřku-li gramatičnosti) nějakou „hraniční“ větu skupině lidí, v naprosté většině případů nedostanete jednoznačnou odpověď – v tomto případě by jistě pomohla aplikace statistických metod, ale ty se, myslím, při introspektivním posuzování jazykových dat moc nepoužívají. Osobně jsem pro používání autentických jazykových projevů. Vzhledem k tomu, že jazyk nepovažuji za deterministický systém, ale systém stochastický, variantnost těchto jazykových projevů není při používání statistických metod žádným problémem.